

**ACTA
VIENNENSIA
OTTOMANICA**

Akten

**des 13. CIEPO – Symposiums
(Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes)**

vom 21. bis 25. September 1998

in Wien

HERAUSGEGEBEN VON

**MARKUS KÖHBACH
GISELA PROCHÁZKA-EISL
CLAUDIA RÖMER**

WIEN 1999

IM SELBSTVERLAG DES INSTITUTS FÜR ORIENTALISTIK

Türkiye'de Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı

ERSOY TAŞDEMİRCİ (Kayseri)*

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı

Batılı anlamda üniversite olmamakla beraber, üniversiter nitelikte batılı anlamda yüksek öğretim kurumları, Türkiye'de orduyu ıslah etmek maksadıyla kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1796), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mekteb-i Harbiye (1834) dir. İşte yüksek öğretim alanında Türk-Alman ilişkilerinin başlangıcı, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiyenin kurulduğu Sultan II. Mahmut zamanına (1808-1839) kadar gitmektedir. II. Mahmut, bu yüksek askeri meslek okullarında görevlendirilmek üzere Alman subay, askeri uzman ve hekimler getirmiştir. Böylece II. Mahmut'la birlikte Türk ordu teşkilatına ve tıp eğitimine Fransız tesiri yanında Alman ve Avusturya tesiri de girmeye başlamıştır. Nitekim Avusturyalı hekim Prof. Dr. Karl Ambros Bernard (1838-1844) ile başlayan Türk-Alman tıbbi ilişkileri, Prof. Dr. Robert Rieder (1898-1904), Prof. Dr. Franz B. Georg Deycke (1898-1907) ve Dr. Julius Wieting (1907-1914) ile yoğunlaşarak devam etmiştir. Yine II. Mahmut zamanında başlayan Türk-Alman askeri eğitim ilişkileri, Baron von der Goltz (1883-1896) ile yoğunlaşarak devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nda ittifak yapmaya kadar ulaşmıştır. Bu Alman ve Avusturyalı subay, askeri uzman ve hekimlerin çabalarıyla Türkiye'de başta Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye olmak üzere yüksek askeri meslek okullarında verilen eğitim ve öğretim üniversiter bir kimlik kazanmıştır¹.

Ülkemizde batılı anlamda ilk üniversite, 1863 yılında devrin tanınmış paşaları ve düşünürlerinin verdiği ve ilk zamanlarda sadrazam ve nazırların da izlediği; Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi, Tarih ve Coğrafya... gibi tabii ve sosyal bilimler alanlarından seçilen halka açık konferanslar şeklinde öğretime başlamıştır. Mutaassıp çevrelerin baskısı, daimi statüde öğretim elemanı kadrosunun bulunamaması ve uygun nitelikte öğrenci hazırlayacak orta öğretim kurumlarının yetersizliği... gibi sebeplerden dolayı sık sık kapanmak zorunda kalan Darülfunun, II. Meşrutiyet dönemine kadar ciddi bir varlık gösterememiştir. Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşında kurulan Türk-Alman siyasi ve askeri işbirliği, beraberinde eğitim ve kültür işbirliğini de getirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmesinden hemen sonra İstanbul'da bir Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün başına da Prof. Dr. Franz Schmidt getirilmiştir. Türk-Alman eğitim ve kültür ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulan bu enstitünün en önemli hizmeti, İstanbul Darülfünunu'nda Alman bilim adamlarının görevlendirilmesi olmuştur. 1915-1918 yılları arasında 20 Alman ve Avusturyalı bilim adamının getirilmesiyle Darülfünunda ilk ciddi ilmi araştırmalar görülmeye başlamıştır. Bu yıllar arasında İstanbul Darülfünunu'nda Dr. Anschütz (Pedagoji ve Psikoloji), Doç. Dr. Bergstraesser (Semitik Diller), Doç. Dr. Giese (Ural-Altay Dilleri), Prof. Dr. Lehmann-Haupt (Eskiçağ Tarihi), Doç. Dr. Obst (Coğrafya), Doç. Dr. Penck (Jeoloji ve Coğrafya), Doç. Dr. Leick (Botanik), Prof. Dr. Zarnick (Zooloji), Doç. Dr. Hösch (Organik Kimya), Doç. Dr. F. Arndt (Anorganik Kimya), Dr. Fester (Teknolojik Kimya), Prof. Dr. Hoffmann (Ekonomi), Dr. Fleck (Maliye), Prof. Dr. Schönborn (Kamu Hukuku), Doç. Dr. Jacobi (Felsefe), Dr. Nord (Medeni

* Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kayseri/Türkiye

¹ KARAL, Ord. Prof. Dr. ENVER ZİYA: "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri", *Tanzimat-I*, İstanbul 1940, s. 15-26. ATAÇ, ADNAN: *Gülhane Askeri Tıp Akademisinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara 1996, s. 5-103.

Hukuk), Dr. Mordtmann (Tarih Metodolojisi), Dr. Unger (Arkeoloji ve Eski Paralar), Doç. Dr. Richter (Alman Dili ve Edebiyatı), Prof. Dr. J. Würschmidt (Fizik) gibi bilim adamları görevlendirilmişlerdir. Bu yabancı bilim adamlarının yanında Almanca bilen asistanlar görevlendirilmişlerdir. Bu yabancı hocaların Almanca olarak anlattıkları dersleri Türk asistanları Türkçeye çevirmekteydiler. Türkiye'de kalış sürelerinin kısalığı ve dil engeli nedeniyle bu yabancı bilim adamlarından beklenen verim elde edilmemekle beraber; araştırma enstitüleri, laboratuvarlar ve kütüphanelerin kurulması, ders notları ve kitapların hazırlanması, deneysel çalışma ve öğretim metodu konularında önemli gelişmeler sağlanmıştır².

2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı

a. İstanbul Üniversitesinde Alman Bilim Adamları

30 Ocak 1933'de Almanya'da iktidara gelen nasyonal sosyalistler, ırki ve ideolojik sebeplerden dolayı beğenmedikleri öğretim üyelerini emekliye sevk etmeye, ihtar ve tehditle görevlerinden uzaklaştırmaya, hatta tutuklamaya başladılar. Bu durumla karşılaşan öğretim üyeleri, Almanya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Bunların büyük bir çoğunluğu İsviçre'ye sığındılar. Bu bilim adamları, kendilerine başka ülkelerin yüksek öğretim kurumlarında iş bulmak için Zürih'te "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği" adlı bir teşkilat kurdular. Bu derneğin başkanlığına da tıp doktoru Prof. Dr. Philipp Schwartz getirilmiştir. Bu sırada Türkiye'de Üniversite Reformu çalışmaları yoğun bir şekilde sürüyordu. İslahat müşavirliği görevini yürüten İsviçre Genf Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche, Zürih'teki Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği'ne Mayıs 1933'de gönderdiği bir posta kartında mülteci Alman bilim adamlarına Türkiye'de çalışma imkanı bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Dernek, konuyu görüşmek üzere Prof. Dr. Philipp Schwartz'ı Türkiye'ye göndermiştir. Türkiye'ye gelen Philipp Schwartz, 6 Temmuz 1933 günü Ankara'da Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in başkanlığında yapılan ve A. Malche ile Maarif Vekaleti'nden ilgililerin hazır bulunduğu toplantıya katılmıştır. Bu toplantıda mülteci Alman bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmelerine esas teşkil eden bir ön protokol ve gelmesi muhtemel bilim adamlarının kürsülere göre dağılımını gösteren bir liste hazırlanmıştır. İstanbul Üniversitesi'ne davet edilen profesörlerle iletişim kurulması ve atanması kesinleşen profesörlerle kontrat imzalanması konularında yardımcı olmak vazifesiyle görevlendirilen Ph. Schwartz, Sağlık Bakanı Refik Bey ile Ankara Nümune Hastahanesi ve Hıfzıssıhha Enstitüsüne de Alman profesörlerin getirilmesi konusunu görüştüğünden sonra, aynı gün İsviçre'ye gitti. Schwartz, beraberinde götürdüğü liste ve protokolü tutuklular (Kantorowicz, Dessauer, Kessler) dahil bütün ilgili veya mülteci profesörlere ilettiler. Schwartz, yanında tıp doktoru R. Nissen olarak davet ile ilgili önerileri ve bazı meseleleri görüşmek üzere 25 Temmuz 1933 günü tekrar İstanbul'a geldi. Schwartz ve Nissen, "derslerin üç yıl sonra Türkçe ile verilmesi, Türkçe ders kitapları yazılması, bütün çabaların Üniversiteye hasredilmesi, eğitim ve bilinçlenmeye ilişkin her türlü faaliyete katılınması, her enstitü yöneticisinin yanında yabancı meslektaş veya ilmi yardımcı çalıştırması hakkının olması" şartlarının yer almasını önermişlerdir. Bu sırada Reşit Galip Beyin ağır bir kaza geçirmesi ve 13. 08. 1933 günü sağlık nedeniyle görevden ayrılması, yabancı profesörlerde bir tereddüt uyandırmıştır. Ancak Reşit Galip Beyin yerine vekâleten atanan Refik Beyin eski davet ve şartlarının geçerli olduğunu açıklamaları üzerine, yabancı profesörlerle mukaveleler imzalanmaya başlanmıştır. İlk mukaveleler, 4 Ekim 1933 günü A. Malche, Philipp Schwartz ve ilgili profesörlerin hazır bulunmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Beyin huzurunda

² BİLSEL, CEMİL: *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi yayını, İstanbul 1943, s. 24-27. WIDMANN, Prof. Dr. HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi yayını, İstanbul 1981, s. 18-26.

Cenevre'de imzalanmıştır. Mukaveleleri, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Refik Beyin adına Cemal Hüsnü Bey imzalamıştır³.

Maarif Vekaleti'nin teklifini kabul ederek Türkiye'ye gelenler arasında 06. 07. 1933 günü Ankara'da hazırlanan listede yer alan profesörlerden bir kısmı bulunmakla beraber, gelenlerin ekseriyetini bu listede bulunmayanlar teşkil etmiştir. İstanbul Üniversitesi'ne gelen yabancı profesörlerin ekseriyetini mülteci Alman bilim adamları teşkil ediyordu ve Yardım Cemiyeti aracılığıyla gelmişlerdir. Alman profesörler dışında başka ülkelerden gelen yabancı bilim adamları da vardır. Yine profesörlerin yanlarında getirdikleri yabancı öğretim yardımcılarının da ekseriyetini Almanlar oluşturmakla beraber, bunlar arasında başka ülke mensupları da vardır⁴.

1934 yılında 40 ordinaryüs profesör, 1 profesör ve 30 öğretim yardımcısı olmak üzere toplam 71 yabancı bilim adamı ve yardımcısı İstanbul Üniversitesi'nde görevlidir. En çok yabancı profesör Tıp ve Fen Fakültelerinde, ondan sonra Hukuk Fakültesinde, en az da Edebiyat Fakültesinde görevlendirilmiştir. En çok öğretim yardımcısı da Tıp ve Fen Fakülteleri ile Yabancı Diller Mektebinde görevliydi. Yabancı öğretim yardımcıları; okutmanlar, asistanlar, uzmanlar, laborantlar, hemşireler, teknisyenler ve ustalardan oluşmaktaydı⁵.

Maarif Vekilliği görevini Refik Beyin bir müddet vekil olarak yürütmesinden sonra, bu görevi Yusuf Hikmet Bey asaleten atanmıştır. İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 tarihinde Maarif Vekili Hikmet Bey'in açış konuşmasıyla öğretime başlamıştır. 19 Kasım 1933 tarihinden itibaren de Üniversite Eminine "Rektör", Fakülte Reisine "Dekan", profesör muavinine "Doçent" denmeye başlamıştır. Böylece öğretim üyeleri ordinaryüs, profesör ve doçent olarak üç grupta toplanmıştır. Reform Kanununun Mecliste görüşülmesi sırasında "Darülfünun" terimi yerine "Üniversite" terimi şartlı ve geçici olarak kabul edilmişti. Üniversite hayatı ile ilgili enternasyonal terminolojinin kabul edilmesinde yabancı bilim adamlarının müsbet etkisi vardır⁶.

Alman Bilim Adamlarının İstanbul Üniversitesindeki Hizmetlerinin Değerlendirilmesi

Üniversitede ilk beş yıl, özellikle ilk üç yıl mesainin ağırlık merkezini, kuruluş çalışmaları ve öğretim faaliyetleri teşkil etmiştir. İlk üç yıldan sonra şahsi ve ilmi çalışmaların sayısı artmıştır. Nitekim Hukuk Fakültesi Mecmuası ve Fen Fakültesi Mecmuası 1935 yılında, Romanoloji Mecmuası 1937 yılında, Tıp Fakültesi Mecmuası 1938 yılında, İktisat Fakültesi Mecmuası 1939 yılında yayın hayatına girmiştir. Yabancı bilim adamları bu bilimsel dergileri kurdular, yönettiler ve yaşamaları için ilmi yazılar yazdılar⁷.

³ T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: Maarif Vekaleti ile Erwin Finlay Freundlich, Richard Honig, Fritz Neumark, Hugo Braun arasında 4 Ekim 1933 tarihinde T. C. Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Beyin Huzurunda Cenevre'de imzalanan Kontratlar. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 38-39, 41-47, 160-168, 224-228. - NEUMARK, Prof. Dr. FRITZ: *Zuflucht am Bosphorus (Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953)*, Verlag Josef Knecht-Frankfurt am Main 1980, s. 15-18, 19-22, 23-27.

⁴ T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: *İstanbul Üniversitesi Muvakkat Kadrosu*. - T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: *İstanbul Üniversitesi Esas Kadrosu*. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 38-39, 41-47, 160-168, 224-228.

⁵ T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: *İstanbul Üniversitesi Esas Kadrosu*. - T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 18. 11. 1935 tarih ve 5014 sayılı yazısı ve eki. - T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: Maarif Vekaleti'nin 14. 4. 1936 tarih ve 512 sayılı yazısı ve eki. - T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14. 11. 1939 tarih ve 5233 sayılı yazısı ve eki. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 41-47, 242-282. - NEUMARK, FRITZ: *Zuflucht am Bosphorus*, s. 72-109.

⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Devre 4, Cilt 15, Sıra No 249, s. 1-2. - ERGÜN, MUSTAFA: *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayını, Ankara 1982, s. 1045.

⁷ *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* (1935), İstanbul 1935. - *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası* (1935), İstanbul 1935. - *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Romanoloji Semineri Mecmuası* (1937), İstanbul 1937. - *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* (1938), İstanbul, 1938. - *İstanbul*

Yabancı bilim adamları, öğretim programları ve metotlarının ıslah edilmesinde çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Esas tenkitlerini öğretim programları ve metotları üzerinde yoğunlaştıran Albert Malche, ders programlarının hem fazla yüklü hem de ansiklopedik mahiyetli olduklarını, ders notlarının hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri aynen okutulduklarını, şahsi ve ilmi araştırmalara, düşünme ve konuşmaya yer vermeyen, mevcudu tekrar etmekten ibaret olan ortaçağ metodunun kullanıldığını ısrarla vurgulamıştır. İşte yabancı profesörler, hocanın dersi serbest ortamda ve normal konuşma şeklinde anlatması, hocanın öğrenciye ve öğrencinin hocaya sorular sorması ve günlük hayattan örnekler verilmesi suretiyle hem hocanın hem de öğrencinin aktif olmasını gerektiren bir metodun kullanılmasında öncü rolü oynamışlardır. Yine bu profesörler, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye, araştırmaya ve yapmaya alıştıran modern aktif öğretim metodunun önemli unsurlarından olan pratik çalışma ve seminer çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanmasının ve bir öğretim metodu olarak yerleşmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır⁸.

Yabancı bilim adamlarının çabaları sonucunda ders kitaplarının hem sayısı hem de kalitesi yükselmiştir. Darülfünunda ciddi bir ilmi çalışma yapılmıyor, yayınlanan kitaplar ve makaleler fazla bir ilmi kıymet taşımıyordu. Kütüphanede Türkçe ilmi eser sayısı çok azdı. Öğrenciler yabancı dil bilmedikleri için yabancı dilde yazılmış kitaplardan da faydalanamıyorlardı. Böylece öğrenciler büyük ölçüde dersi okutan hocanın ders notlarına bağlı kalmaktaydılar. İşte yabancı bilim adamlarının gayretleriyle, ders kitaplarının hem sayısı hem de ilmi ve pedagojik nitelikleri yükselmiştir. İstanbul Üniversitesinde çalışan profesörlerin yaklaşık % 80'nin bir veya birden fazla kitabı veya ders kitabı yayınlanmıştır. Mesela Kimya alanında Fritz Arndt ve Friedrich Breusch, Sosyoloji alanında Gerhard Kessler, İktisat alanında Alfred Isaac, Josef Dobretsberger, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow, Hukuk alanında E. Ernst Hirsch, Richard Honig, Andreas Schwarz, Charles Crozat (Fransız), Botanik alanında Leo Brauner ve Alfred Heilbronn, Zooloji alanında Curt Kosswig, Matematik alanında Willy Prager, Astronomi alanında Erwin Finlay Freundlich ve Wolfgang Gleissberg, Filoloji alanında Erich Auerbach ve Helmuth T. H. Bossert, Tarih alanında Clemens Bosch, Tıp alanında Hugo Braun, Erich Frank, Felix Hauowitz, Julius Hirsch, Alfred Kantorowicz, Wilhelm Liepmann, Rudolf Nissen, Siegfried Oberndorfer, Philipp Schwartz, Hans Winterstein, A. Mouchet (Fransız), Werner Lipschitz, Fizik alanında Marcel Fouche (Fransız). . . gibi yabancı profesörler hem ders kitabı ve alanları ile ilgili çeşitli kitap ve makaleler yayınlamışlar, hem de genç Türk bilim adamlarının yetişmesi konularında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Yine Matematik alanında Richard Edler von Mises, Psikoloji ve Pedagoji alanında Wilhelm Peters, Felsefe alanında Hans Reichenbach ve Ernst von Aster ... gibi bilim adamları, Türkiye'de yayınlanan makaleleri ve ilmi faaliyetleriyle Türk düşünce hayatının gelişmesinde ve Türk bilim adamlarının yetişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bunların dışında yine Tıp alanında Josef Igersheimer, Tibor Peterfi ve Berta Ottenstein, Filoloji alanında Leo Spitzer ve Helmuth Ritter, Kimya alanında Philipp Gross, İktisat alanında Umberto Ricci (İtalyan), Jeoloji alanında Edouard Paresaj (İsviçre'li), Fiziko-Kimya alanında Jan Savard (Fransız), Eczacılık alanında P. Dequenois (Fransız) ... gibi yabancı bilim adamları ilmi yayınları ve faaliyetleriyle Türk bilim hayatının gelişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Buna karşılık Fizik alanında Harry Dember, Arthur R. von Hippel ve Friedrich Dessauer (Radyoloji), Kimya alanında Oliver Herzog ve Richard Weiss, Zooloji alanında A. Naville (İsviçre'li), Astronomi alanında Hans Rosenberg, Hukuk alanında Karl Strupp, Klasik Filoloji alanında Walter Kranz, şarkiyat alanında Karl Süsseim, Tıp alanında Karl Hellmann, Karl Löwenthal, Friedrich Reihmann, Max Sgalitzer. . . gibi bazı yabancı bilim adamlarının Türkiye'de makale niteliğinde yayınları olmakla beraber, çeşitli sebeplerden dolayı

Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (1939), İstanbul 1939. -HIRSCH, ERNST: *Hatıralarım*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara 1985, s. 297-307.

⁸ MALCHE, ALBERT: *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Maarif Vekaleti yayını, İstanbul 1934, s. 12-13. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 173. - HIRSCH, ERNST: *Hatıralarım*, s. 260-307.

Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi ve Türk bilim hayatının gelişmesi konularında kayda değer bir varlık gösteremedikleri ve Türkiye'de yayınlanmış ders kitabı veya kitapları olmadığı anlaşılmıştır⁹.

Yabancı bilim adamları gerek üniversite ve fakülte kütüphanelerinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi, gerekse enstitü kütüphanelerinin kurulmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yabancı profesörler, ihtiyaç duydukları kitap ve periyodiklerin listelerini yapmışlar ve bu yayınların Avrupa'dan getirilmesi için sık sık raporlar ve yazılar yazmışlar. Türk Hükümeti ve Üniversite yöneticileri de yabancı profesörlerin bu haklı taleplerini hiçbir güçlük çıkarmadan yerine getirmişlerdir. Kısa zamanda kütüphanelere çok sayıda Almanca, Fransızca ve İngilizce kitaplar gelmiştir¹⁰.

Yabancı bilim adamları, yapmış oldukları ilmi araştırmalar ve saha, laboratuvar, klinik, arkeolojik ve coğrafi. . . gibi araştırmalarla Türk bilim hayatına önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yabancı profesörlerin Türk bilim hayatına yapmış oldukları diğer bir önemli hizmetleri de genç Türk bilim adamlarını yetiştirmiş olmalarıdır. Özellikle Türkiye'de beş yıldan fazla kalan profesörlerin çok sayıda öğrencisi, Türk üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev almışlardır. Yabancı profesörler Türkiye'den ayrıldıktan sonra da Türkiye'de yetiştirdikleri öğretim üyeleri, kendi öğrencilerini ve asistanlarını dışarıya hocalarının yanına tahsile ve doktora göndermişlerdir. Bugün Türk üniversitelerinde çalışan çok sayıda profesör, bu yabancı bilim adamlarının ya öğrencileri ya da öğrencilerinin öğrencileridir¹¹.

b. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde Alman Bilim Adamları

Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının görev aldığı diğer bir yükseköğretim kurumu da 1933 yılında Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. Bilindiği gibi Prof. Dr. Oldenburg başkanlığında onbir kişiden oluşan bir Alman bilim adamları kurulu, 1927 yılında Türkiye'de ziraat ve veterinerlik alanında incelemeler yaparak konu hakkında Türk hükümetine bir rapor sunmuşlardır. Bu bilim adamları, ziraat öğretimi için gündüzlü ve geniş bahçeleri ile enstitüleri bulunan şehir okullarının daha uygun olduğunu tavsiye etmişlerdir. İçlerinde Berlin Yüksek Ziraat Mektebi Rektörü Schuht'un da bulunduğu Alman bilim adamları, Türkiye'de ziraat öğretimi için Berlin Yüksek Ziraat Mektebi modelini önermişlerdir. Bunların tavsiyesi üzerine Ankara'da 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu kurulmuştur. Bu okulda Prof. Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen, Prof. Christiansen Weiger gibi dört Alman bilim adamı ile Lüksemburg'lu Prof. Lucian çalışmıştır. 1933 yılında Prof. Dr. Geheimrat Falke yönetiminde Yüksek Ziraat Enstitüsü haline getirilen bu okulda 20 Alman ve Avusturyalı bilim adamı görevlendirilmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsünde yönetimin her kademesi (rektörlük, dekanlıklar ve enstitülerin müdürlükleri) ve öğretim, yabancı profesörlerin elindedir. Bu yabancı bilim adamlarının yanına sadece yabancı dil bilen Türk asistanlar görevlendirilmiştir. Bu asistanlar, yabancı hocaların anlattıkları dersleri Türkçeye çevirmekteydiler,

⁹ - NEUMARK, FRITZ: *Zuflucht am Bosphorus*, s. 72-109, 249-266. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 169-179, 242-282. -BAKLA, LEMAN: *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası* (1933-1963), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1966, S. 23-253. -HIRSCH, ERNST: *Hatıralarım*, s. 260-353.

-T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27. 7. 1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu.

¹⁰ HIRSCH, ERNST: *Hatıralarım*, s. 276-283. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: Maarif Vekaleti'nin 22. 5. 1937 tarih ve 82 sayılı yazısı ve ekinde bulunan Talimatname. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27 Temmuz 1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu.

¹¹ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 61-111, 169-179. - HIRSCH, ERNST: *Hatıralarım*, s. 297-307. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14 Temmuz 1939 tarih ve 3473 sayılı Faaliyet Raporu. -T. C. Maarif Vekaleti Arşivi: İstanbul Üniversitesi Tedris İşleri Müdürlüğü'nün 27 Temmuz 1939 tarih ve 3 sayılı Faaliyet Raporu.

hocalara eğitim ve öğretim konularında yardımcı olmaktadır. Bu uygulama 1938 yılına kadar aynen devam etmiştir. 1938 yılında Rektör Falke'nin Türkiye'den ayrılmasından sonra diğer Alman hocalar da ayrılmaya başlamışlardır. 1942 yılında bütün Alman bilim adamları Yüksek Ziraat Enstitüsünden ayrılmıştır. Ancak 1942 yılında bu yabancı bilim adamlarının tamamı Yüksek Ziraat Enstitüsünden ayrıldıklarında kürsülerini devralacak genç Türk bilim adamlarını yetiştirmişlerdir. Ayrıca Türk hükümeti, bu enstitünün kurulmasında daha planlı ve programlı hareket etmiştir. Çünkü daha 1928 yılından itibaren Oldenburg ve arkadaşlarının tavsiyeleri üzerine çok sayıda Türk genci, yurtdışına Ziraat ve Veterinerlik konularında lisans ve lisansüstü öğrenim için gönderilmiştir. Bu gençler öğrenimlerini tamamlayarak yurda döndükçe Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevlendirilmişlerdir¹². Birkaçı (Wilhelm Salomon-Calvi, Otto Gerngross, Hans Bremer) dışında mülteci olmayan Alman bilim adamları şunlardır: Hermann Zahn (Fizik Enstitüsü), Conrad Veygand (Kimya Enstitüsü), Salomon-Calvi (Jeoloji Enstitüsü), Kurt Krause (Botanik Enstitüsü), Richard Woltereck (Zooloji Enstitüsü), Friedrich Falke (Ekonomi Enstitüsü), Heske (Ormancılık Enstitüsü), Reinhold Hoffmann (Bitki Yetiştirme Enstitüsü), Walter Gleisberg (Bahçe, Meyva ve Bağcılık Enstitüsü), Walter Spöttel (Hayvan Yetiştirme Enstitüsü, Sütçülük Ekonomisi Enstitüsü), Richard v. d. Heide (Zirai Kimya Enstitüsü, Toprak İlimi Enstitüsü), Kurt Stüwe (Su Ekonomisi Enstitüsü), Guido Matschitz (Zirai Pedagoji Enstitüsü), E. Gassner (Bitki Korunması Enstitüsü), Hans Bremer (Bitki Korunması Enstitüsü), Hans Richter (Veteriner Anatomisi Enstitüsü), Rudolf Seuffert (Veteriner Fizyolojisi Enstitüsü), Anton Koegel (Hayvan Patolojisi Enstitüsü, Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü), Kurt Sprehn (Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü), Karl Beller (Hayvan Sağlığı, Bakteriyoloji ve Hayvani Gıda Maddeleri Enstitüsü), Max Gebhardt (Tıbbi Hayvan Kliniği, Cerrahi Hayvan Kliniği), Otto Gerngross (Zirai Teknoloji Enstitüsü), Lorenz (Kimya Enstitüsü), Leuchs (Jeoloji Enstitüsü) dur¹³.

Tabii Bilimler Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Veteriner Hekimlik Fakültesi, Zirai Teknoloji ve Teknik Fakültesinden oluşan Yüksek Ziraat Enstitüsünde başlangıçta Orman Fakültesi kurulmamış, ancak Ziraat Fakültesi içinde bir Ormancılık Enstitüsü ile yetinilmiştir. 1934-1935 öğretim yılında bu enstitü, fakülte haline getirilerek, İstanbul'a nakledilmiştir. Bu Orman Fakültesinde de Alman ve Avusturyalı bilim adamları çalışmıştır. Mesela; Avusturyalı L. Tschermak (1937-1938) ve E. Schmitschek (1937-1939), Alman Fritzsche (1936-1937), Pfefferkorn (1936-1939) ve Mayer-Wegelin (1937-1940) İstanbul Orman Fakültesi'nde çalışmıştır¹⁴.

Yüksek Ziraat Enstitüsüne bağlı yükseköğretim kurumlarında çalışan Alman ve Avusturyalı bilim adamları, öğretim programları, ders notları ve kitaplarının hazırlanması, fakülte ve enstitü kütüphanelerinin, klinik ve laboratuvarların kurulması, bilimsel dergilerin çıkarılması, yönetilmesi ve yaşamları için bilimsel yazıların yazılması, yüksek bilimsel ziraat ve veterinerlik öğretiminin yapılması, veterinerlik ve ziraat alanında genç Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi, Türkiye'nin bitki ve hayvan varlığının bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve belirlenmesi konularında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır¹⁵.

c. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Alman Bilim Adamları

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun ihtiyacı olan genç bilim adamları ile Türk Dil ve Tarih Tezlerini benimsemiş lise öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla 1935 yılında Ankara'da Dil ve

¹² T. B. M. M. Zabıtları, Devre 2, Cilt 33, s. 249-255,262. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 4, Cilt 16, Sıra No 297, s. 1. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 4, Cilt 16, s. 134-139. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 143-146.

¹³ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 27-30, 143-146.

¹⁴ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 27-30,143-146. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 4, Cilt 23, s. 291-292. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 4, Cilt 25, s. 284-309.

¹⁵ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 27-30,143-146, 169-191.

Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur¹⁶. Atatürk, Türk toplumunda milli bir şuur yaratmak, Türk milletinin dünya medeniyeti içindeki yerini ve hizmetlerini tespit etmek amacıyla kurduğu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yabancı profesörlere de görev verilmesini sakıncalı bulmamıştır. Bu fakültede görev alan Alman ve Avusturyalı bilim adamlarının başında Georg Rohde (Klasik Filoloji), Benno Landsberger, (Sümeroloji, Hititoloji), Hans Gustav Güterbock (Sümeroloji, Hititoloji), Walter Ruben (Hindoloji), Karl Menges (Rus Dili ve Edebiyatı), Wolfram Eberhard (Sinoloji), Hans-Henning von der Osten (Arkeoloji), Herbert Louis (Coğrafya), Karl Steuerwald (Alman Dili ve Edebiyatı), Clemens Möller (Alman Dili ve Edebiyatı), Hubert Melzig (Alman Dili ve Edebiyatı), Heinz Kristinus (Alman Dili ve Edebiyatı)... gibi bilim adamları gelmektedir. Bu bilim adamları fakülte ve enstitü kütüphanelerinin kurulması ve geliştirilmesi, batı klasiklerinin tercümesi, yüksek düzeyde bilimsel öğretim, araştırma ve yayın faaliyetlerinin yapılması, genç Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi konularında yapmış oldukları hizmetleriyle Türk bilim ve üniversite hayatında derin izler bırakmışlardır¹⁷.

d. Diğer Kurumlarda Görev Alan Alman Bilim Adamları

Ankara'da Hıfzısıhha Enstitüsü'nde 1935 yılından itibaren birçok Alman ve Avusturyalı tıp mensubu çalışmıştır. Bunlar arasında Emil Gotschlich (Bakteriyoloji-Epidemiyoloji Bölümü ve Mikrobiyoloji Bölümü), Paul Pulewka (Farmakoloji-Toksikoloji Bölümü), Stefan Baecher (Seroloji Bölümü), Eduard Scheller (Kimya Bölümü) en önde gelenleridir. Yine Ankara Nümune Hastanesinde 1935 yılından itibaren birçok Alman tıp mensubu çalışmıştır. Bunlardan Eduard Melchior (Cerrahi Bölümü), Albert Eckstein (Pediatri Bölümü), August Laqueur (Fizik Tedavi Bölümü), Alfred Marchionini (Dermatoloji Bölümü), Max Meyer (Kulak-Burun-Boğaz Bölümü) ve Ernst Magnus-Alsleben (Dahiliye Bölümü) Nümune Hastanesinde önemli hizmetlerde bulundular. Bilhassa Melchior, Eckstein ve Marchionini Ankara'da tıbbın gelişmesinde büyük katkılarda bulundular, bunlar 1945 yılında kurulan Ankara Tıp Fakültesi'nin kuruluş çalışmalarına da katılmışlardır¹⁸.

Ankara'da bulunan bir diğer mülteci de 1935 yılında İktisat Bakanlığı'nda uzman olarak görevlendirilen, sonra 1938 yılında Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda çalışan Ernst Reuter'dir. 1938-1946 yılları arasında şehircilik uzmanı olarak çalışan Prof. Reuter, hem Türk Hükümetine alanı ile ilgili konularda başarılı bir danışmanlık yapmıştır, hem de çalıştığı okulda öğretim üyeleri ve öğrencilerle çok iyi ilişkiler kurmuştur. Türkiye'de çok sayıda kitabı ve makalesi bulunan Reuter'in Türk belediyeçilik ve şehircilik hayatına büyük hizmetleri geçmiştir¹⁹.

Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde de birkaç Alman ve Avusturyalı bilim adamı çalışmıştır. Bunlardan Bruno Taut (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Franz Hellinger (Güzel Sanatlar Akademisi), Clemens Holzmeister (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Gustav Oelsner (İstanbul Teknik Üniversitesi şehircilik Kürsüsü), Paul Bonatz (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü), Rudolf Edwin Belling (Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü) en önde gelenlerdir. Bunlar özellikle modern mimari ve heykeltıraşlık alanında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır²⁰.

¹⁶ İNAN, Prof. Dr. AFET: „Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı“, *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Anma Kitabı*, A. Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi yayını, Ankara 1974, s. 11-19. - WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 130-131. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 5, Cilt 4, Sıra Sayısı 178, s. 1.

¹⁷ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 131-137. - İNAN, AFET: „Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Açılışı“, s. 19-21. -PINAR, NEDRET: „Türkiye'de Alman Kültürü ve Goethe“, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 16, Ankara 1991, s. 253-262.

¹⁸ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 137-143. -T. B. M. M. Zabıtları, Devre 5, Cilt 19, Sıra sayısı 184, s. 38-44, 153-154.

¹⁹ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 146-151.

²⁰ WIDMANN, HORST: *Atatürk Üniversite Reformu*, s. 111-115.

Sonuç

Gerek İstanbul'daki yüksek öğretim kurumlarında gerekse Ankara'daki yüksek öğretim kurumlarında çalışan ve çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu Alman ve Avusturyalı bilim ve sanat adamları, batılı anlamda modern üniversite fikrinin gelişmesi ve yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bilhassa öğretim programları ve öğretim metotlarının ıslah edilmesi, ders kitaplarının sayı ve kalitesinin yükseltilmesi, fakülte ve enstitü kütüphanelerinin kurulması ve geliştirilmesi, bilimsel dergilerin yayınlanması; saha, klinik, laboratuvar ... gibi deneysel ve bilimsel araştırma metodunun başarıyla uygulanması, genç Türk bilim ve sanat adamlarının yetiştirilmesi, yüksek düzeyde bilimsel öğretimin yürütülmesi ... konularında çok önemli hizmetleri olmuştur. Ayrıca Türkiye'de modern bilim, sanat, tıp ve felsefenin gelişmesinde, laik hukuk ve karma ekonomik sistemin gelişmesinde ve yerleşmesinde çok önemli katkılarda bulunmuşlardır.